

Wstęp

Numer „Poznańskich Studiów Polonistycznych. Serii Literackiej” zatytułowany *Niezgoda buduje. Polskie spory o literaturę* poświęcony jest konstruktywnemu wymiarowi polemik krytycznoliterackich. Choć bowiem przed laty wybitny polemista Karol Irzykowski [1976], badając kondycję polskiego dramatu, obwieszczał, że „Polak nie lubi się klócić [...] Nie ma poczucia sceniczności, jest tylko lepszym lub gorszym solistą”, a „chemia życia polskiego jest niedramatyczna”, dzieje polemik krytycznoliterackich w Polsce (w tym także jego własna twórczość) wyraźnie pokazały, że to nieprawda.

Przeprowadzone w artykułach składających się na ten tom rekonstrukcje wybranych polskich sporów krytycznoliterackich, będące w intencji autorów rozpraw przede wszystkim próbami odsłonięcia światopoglądowych założeń dysput o literaturze, diagnozują twórcze działania agonu. Sensy tekstów literackich i implikowanych przez nie wartości niejednokrotnie objawiają bowiem właśnie w krytycznoliterackich utarczkach swoje nowe oblicza, potwierdzając tezę Jana Błońskiego [1978], że „krytyk stale wojuje, ale rzadko zabija”. Dzieje się tak dlatego, że mimo dystansu, będącego czynnikiem wyjściowo organizującym strukturę polemicznej

konfrontacji, rządzi w dynamice wojen prowadzonych na słowa nieustannie dokonywana tego dystansu erozja, stanowiąca efekt zaangażowania ich uczestników. Ta gra oddalenia i zbliżenia agonistów rozgrywana zarówno na płaszczyźnie zabiegów retorycznych, malowniczych metafor, poetyckich chwytów, jak i – w istocie – na płaszczyźnie znaczeń, którym chwytły te są podporządkowane, buduje fascynujące piętra intertekstualności każdej okołoliterackiej dysputy i w efekcie jej znaczeniotwórczy potencjał.

Intertekstualność ta rozgrywa się na przynajmniej trzech poziomach krytycznoliterackich debat: a) między tekstami polemistów odnoszących się w swoich wypowiedziach krytycznoliterackich do siebie bezpośrednio lub pośrednio (o polemice jako „szczególnej odmianie intertekstualności” w tym właśnie znaczeniu pisał swego czasu Zbigniew Przychodniak [2001]), b) między wypowiedziami tego samego krytyka, radykalizującego lub – przeciwnie – korygującego w kolejnych tekstach swoje wyjściowe stanowisko pod wpływem argumentów oponentów sporu (byłaby to obecna w krytyce literackiej „intertekstualność wewnętrzna”, o której, w odniesieniu do poezji, pisał Edward Balcerzan [2013]), wreszcie c) między kolejnymi odsłonami, czy nawet etapami polemiki, powtarzającymi (w różnicy [por. Deleuze 1997]) podobne struktury i interesy argumentacji, adaptowane do nowych, związanych z aktualnymi okolicznościami, warunków.

Ostatnia płaszczyzna intertekstualności dysput krytycznoliterackich pokazuje niejednokrotnie powtarzalność układów, chwytów, podstawowych linii napięć widocznych w kolejnych polemikach *sensu stricto* – otwieranych zazwyczaj tekstem o charakterze krytycznoliterackiego manifestu i kontynuowanych w szeregu bezpośrednich ripost i komentarzy. Zachowując swoją odrębność i specyfikę, owe komentarze w szerokiej perspektywie czasowej objawiają nieraz ukryte i głębokie podobieństwo, budując wielkie polemiki *sensu largo* (przykładem niech będą kolejne odsłony sporu o Borowskiego przypominane przez Bartłomieja Krupę w szkicu umieszczonym w niniejszym tomie czy też interpretowana przez Dorotę Kozicką debata o racje poezji hermetycznej, toczona od lat 90. XX w. aż do ubiegłego roku, odnawiająca awangardowy spór o „niezrozumialstwo”).

Krótkie (czasem doraźne) i długie trwanie kolejnych rozdziałów debat literackich związane jest z ich zakorzeniem z jednej strony w historii, aktualnym życiu (literackim, społecznym, politycznym), biografiiach autorów tekstów literackich i samych krytyków, literaturoznawczych modach i koniunkturach, z drugiej – w uniwersalnym potencjale wykorzystywanych w polemikach argumentów. Podstawowy zatem dla polemik krytycznoliterackich gest walki (o bieżącą rację, wpisaną w porządek historii, polityki czy mody) jest również narzędziem budującym ciągłość myśli ostatecznie nieredukowalnych do towarzyszących im okoliczności, bo stojących u podstaw ścierających się „od zawsze” w literackich debatach estetyk i światopoglądów.

Jest zatem w historii sporów krytycznoliterackich (jako elemencie historii literatury) istotna gra napięć między porządkiem egzogenetycznym – tam, gdzie dysputy okołoliterackie silnie wiążą sztukę słowa z polityką czy żywiołem historii (akcent na ten wymiar polemik kładą szkice Krzysztofa Fiołka, Aleksandry Budrewicz, Andrzeja Lama) – i porządkiem endogenetycznym, który poświadczają (rekonstruowane w niniejszym numerze przez: Agnieszkę Kwiatkowską, Lucynę Marzec, Mateusza Chmurskiego, Macieja Gorczyńskiego, Małgorzatę Gorczyńską) polemiki o gatunki, konwencje, kategorie estetyczne i style odbiorcze. Oba wymiary dysput niemal zawsze, jak pokazują autorzy rozpraw, wzajemnie się przenikają, zyskując jedynie chwilowo (w danym momencie sporu, w wybranym trybie argumentacji lub modelu retoryki) miejsca uprzywilejowane.

Konstruktywny charakter polemiki krytycznoliterackiej rozumianej jako twórcza niezgoda, osiągany dzięki wielowymiarowej poetyce intertekstualnych splotów znaczeń, posiada jeszcze jedną rację, o której na koniec warto wspomnieć. Krytyk, jak się okazuje, wchodząc często w rolę ideologa, psychoterapeuty, filozofa, publicysty, dzieląc się swymi zadaniami (i ambicjami) z historikiem literatury, historykiem idei czy kulturoznawcą, jest także (a przynajmniej bywa) – artystą. Dzieje się tak, gdyż jako „liryk literaturoznawstwa” [Błoński 1981] wcielać się może ostatecznie nie tylko w rolę badacza, wypowiadającego się o literaturze już napisanej i tym samym – mówiąc słowami Kazimierza Wyki

[2000] – oceniającego życie ze stanowiska potrzeb sztuki i/lub – odwrotnie – sztukę ze stanowiska potrzeb życia, ale także twórcy, projektującego literaturę, która dopiero ma powstać. Gdy to czyni, buduje krytykę będącą w istocie „poezją w innym stanie skupienia” [Irzykowski 1976].

Sylvia Panek

Bibliografia

- Balcerzan Edward (2013), *Pochwała pamięci. Z pamięci, z lektury*, Instytut Mikołowski, Mikołów.
- Błoński Jan (1978), *Odmarsz*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Błoński Jan (1981), *Romans z tekstem*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Deleuze Gilles (1997), *Różnica i Powtórzenie*, przeł. Bogdan Banasiak, Krzysztof Matuszewski, KR, Warszawa.
- Irzykowski Karol (1976), *Słoń wśród porcelany*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Przychodniak Zbigniew (2001), *Walka o rząd dusz. Studia o literaturze i polityce Wielkiej Emigracji*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Wyka Kazimierz (2000), *Stara szuflada i inne szkice z lat 1932-1939*, oprac. Maciej Urbanowski, Wydawnictwo Literackie, Kraków.